

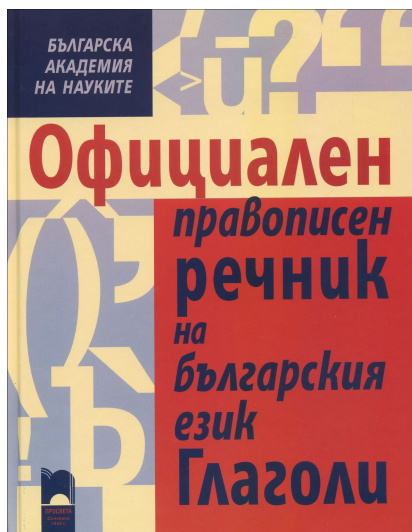
ПРЕДСТАВЯНЕ НА *ОФИЦИАЛНИЯ ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК. ГЛАГОЛИ*

Българска академия на науките. Институт за български език
„Проф. Любомир Андрейчин“. (2016). *Официален правописен речник
на българския език. Глаголи*. София: Просвета. 992 стр.

Лилия Крумова-Цветкова
Институт за български език – БАН

Издаването на втория том на *Официалния правописен речник* е забележително явление в културния ни живот. Внушителният, прекрасно издаден том е не само радост за очите, но и празнично събитие за всеки българин, който се вълнува от проявите на грижа за родния език, образование и култура. Речникът е изработен от езиковеди, специалисти по книжовен език от Секцията за съвременен български език към Института за български език при Българската академия на науките. Авторският колектив е в състав: доц. д-р Татяна Александрова, доц. д-р Маргарита Димитрова, проф. д.ф.н. Владко Мурдаров, доц. д-р Руска Станчева, доц. д-р Катя Чаралозова, гл. ас. д-р Милен Томов, гл. ас. д-р Николай Паскалев, гл. ас. д-р Илиана Стоилова, гл. ас. д-р Илиана Кунева. Отговорен редактор е проф. д.ф.н. Владко Мурдаров.

Когато през 2012 година бе издаден *Официален правописен речник* на българския език, езиковедското съсловие беше озадачено от ограниченото представяне на глаголните форми в него. При глаголите са посочени само основната форма и формата за 2 лице ед. число. Оказа се, че авторският колектив е взел решение да издаде речника в две части, като втората част бъде изцяло посветена на глагола. Само четири години по-късно се появи очакваната втора част *Официален правописен речник на българския език. Глаголи*. Колкото и



неприемливо тогава да изглеждаше издаването на правописен речник с ограничено представяне на глаголите в езика, днес, когато имаме пред себе си новото издание, разбираме и напълно приемаме идеята за отделно интерпретиране на глаголите.

Втората част на *Официалния правописен речник*, посветена на глаголите, е впечатляваща по обхват и съдържание. Тук са представени в цялата пълнота глаголите и глаголните форми в съвременния български език. Томът представя изключителното многообразие от глаголни словообразователни варианти.

Теоретичните принципи на речника са изложени в неголяма уводна част, която обхваща основните правописни правила на глаголните форми в българския език. Описани са особеностите при употребата на някои букви при глаголните форми, изложени са правописните правила с фонетичен и граматичен характер, правилата за пренасяне. Всъщност тази част е извлечена от правилата, включени в увода на *Официалния правописен речник*, издаден през 2012 г. Както по принцип е присъщо за правописните речници, съществува подчертана и основателна приемственост в правописните правила. В настоящия речник са запазени правописните правила от досегашните академични издания. Промените са малко, но добре обмислени, основаващи се на дългосрочната и задълбочена работа на авторския колектив. Ще отбележа положителното си мнение за промяната, отнасяща се до окончанието за 1 л. мн. ч. сегашно време на глаголите от първо и второ спрежение – изоставено е допускането на ненормативните форми на *-ме* в устна разговорна реч, стъпка напълно основателна и правилна. Компромисът, който беше допуснат в предишното издание, не беше добро решение.

В уводната част са изложени и принципите на представяне на глаголите и глаголните форми в Речника. Тук именно са реализирани някои нови виждания относно лексикографската им интерпретация.

На първо място е извършена пълна **актуализация на словника** – нещо абсолютно необходимо и задължително в динамичната съвременност, при настъпилите сериозни промени в лексикалния състав на съвременния български език. Словникът включва 20 000 речникови единици, значително повече глаголи в сравнение с всички предишни правописни речници и справочници. Извършена е мащабна събирателска работа, като е търсена глаголна лексика в различни сфери на книжовноезиковата практика: художествена литература, печатни издания, електронни медии, лексикографски издания. За пръв път място в правописния речник са намерили нови думи от информационните технологии, банковото дело, бита и под., като: *аутсорсвам, банкирам, болдвам, брандирам, валидизирам, валидирам, даунлоундвам, дъмпингирам, дигитализирам, ексфолирам, кеширам, ламинирам, лустрирам, логвам, митингувам, мониторирам, окабелявам, поствам, транзитирам, чекирам, тунинговам, ънгрейдвам, ъндейтвам* и др. Както се вижда, тази лексика е образувана от

заети английски думи с български словообразователни средства, чрез които се приспособява към българската езикова система. В много случаи такива думи се използват не съвсем коректно, стават част от разговорната или жаргонната лексика. Именно при тях възникват правописни или правоговорни проблеми за младите хора, особено за учениците и студентите.

Актуализацията на словника е свързана и с отпадане на остарели или придобили ниска стилистична окраска думи като *пущам, напущам, изпущам, запущам, счеждам* и под. Например само при буква Г са отпаднали остарелите или станали просторечни глаголи *гевезя се, глушея, говея, големя се, голея, горкосвам, господарувам, грохотя, гърбуша се* и под.

Представянето на **глаголните форми** е значително по-богато от това в досегашните правописни речници. Посочват се не само форми с правописни особености. Последователно са представени формите за сегашно време (1 и 2 л. ед.ч., 1 и 3 л. мн. ч.), минало свършено и минало несвършено време (1, 2 и 3 л. ед. и мн. ч.), деятелни и страдателни причастия, деепричастия, повелителни форми. Не се включват остарели форми и форми, несъществуващи поради семантични ограничения. (В този смисъл, неясно е защо при *дойда* има повелителни форми *дойди, дойдете*.)

Продължава практиката, приета в изданието от 2002 г., отглаголните съществителни да бъдат извадени от парадигмата на глагола, да не се разглеждат като глаголни форми, а като отделни лексикални единици. Поради това те са включени в първия том на *Официалния правописен речник* като самостоятелни заглавки, а в този том отсъстват.

Прави впечатление, че при представянето на глаголните форми е приет принципът за пълнота и яснота в изложението – нещо много удобно и полезно. Всички форми се изписват изцяло, а не в съкратен вид. Изцяло е представена системата на препратките и формите на всички глаголни лексеми са представени в самостоятелна статия. Префигираните глаголи не са с препратка към изходния глагол, формите на дублетите се дават при всеки един от тях.

При описанието на глаголите и формите им в Речника са взети някои радикални решения. Водещ е стремежът да се представят **реални** глаголни форми. За първи път в правописен речник се въвежда нов тип отразяване на глаголната лексика с дефективна парадигма – третолични, безлични и многосубектни глаголи. При тях се дават съответни пояснения в скоби за ограничения по отношение на лицето и числото, обусловени от семантични причини: бележка (обикн. в 3 л.) за глаголи, свързани с животни, птици и неодушевени предмети: *бълбукам, поизтичам се*. При глаголи с множествен субект от типа *изпопадам, прииждам* бележката е (обикн. в мн.ч. и 3 л. ед.ч.), при безлични глаголи бележката е (безл.). Глаголи, които се употребяват само в 3 л., са с бележка (3 л.) – *произтича, приспива ми се, вали* и под. Съответните ограничения са свързани с редуциране на граматичните форми.

Всички тези решения, отразяващи връзката и взаимозависимостта между лексикално и граматическо значение, са положителна стъпка за по-прецизното представяне на глаголната система. Имам възражение само относно класа глаголи, отнасящи се до действия на животни и птици. Така напр. глаголите, назоваващи такива действия, са посочени с форми за 1 и 3 л.: *кукуригам, кукурига; лая, лае; бляя, блее*. Това ограничение в парадигмата обаче се отнася само до конкретното значение на лексикалната единица, т.е. само когато тя означава действие на животно или птица. Този тип думи обаче много често се използват за характеризиране на човешко поведение и в тези случаи нямат такова ограничение. Глаголи като *бляя, гракам, кълва, зобя* и под. и производните им се използват без всякакви ограничения по отношение на лице. Намирам за по-правилно решението на този проблем в тълковната лексикография, където подобни глаголи нямат ограничения от такъв характер. Основателно ограничение от семантичен характер има обаче при глаголите със значение „раждам малки“, където дефективността на парадигмата се изяснява не само по отношение на лицето, а и при формите за род на съответните причастия: *агня се* (обикн. в 3 л.), *агни се... агнила се, агнили се, агнела се, агнели се, агнеща се, агнещи се*.

Свършено правилно отразяването на безличните глаголи се основава на принципа да се включват като самостоятелни заглавки безличните глаголи, но не и безличните форми на лични глаголи, които остават в границите на парадигмата, напр. *изяснява се* е при *изяснявам се, покапва* – при *покапвам*, и под. Липсват обаче форми като *значи, изглежда* при *знача* и *изглеждам*. От друга страна, отделни заглавки са *утаява се, утаи се, прокарва, прокара*, но няма лични глаголи *утаявам се, прокарвам, прокарам*.

Глаголи като *вали, завалва, ръми, ръмоли*, които са не само безлични, а и третолични, правилно са придружени от бележката (3 л.), което ги отделя от характеризираните като безлични *мръква се, съмва се* (безл.).

Редица нови решения са реализирани и при представяне на дублетността. Напр. променена е нормативността при формите на глаголи като *бъбря, бббля*. Отпадат формите за първо спрежение и остават само тези за второ спрежение, т.е. *бббля, ббббриш; бббля, бббблиш*, а не *ббббреш, бббблеш*.

Отпадат дублетните форми за аорист и минало свършено деятелно причастие при *грея, вея, бляя* и производните им: *вах, грях, блях, вял, грял, блял*, а не *вях, греях, бляях, веял, греял, бляял*. В такъв случай причастните форми в разпространените съчетания *греяна ракия* и *веяна наденица* остават извън глаголната парадигма – нещо, което не ми изглежда приемливо.

Правилно е въведен глагол *помня*, който отдава се използва паралелно и равносвойно с *помтам*.

Основателно е оставена и е представена коректно дублетността при *дремвам/дрямвам* и производните им, *вясвам се/весвам се, вясна се/весна се, зная/*

знам, белна се/бялна се, дезинфектирам/дезинфекцирам и др. Пропуснатата и не е отбелязана връзката между *омиротворявам* и *умиротворявам*, *омърлуша* и *умърлуша*.

Официалният правописен речник с богатото си съдържание, с изготвените на солидни теоретични основи правила, с проведените последователно принципи на описание дава отговор на всички правописни, а и правоговорни (тъй като всички форми са с отбелязано ударение) проблеми.

Официалният правописен речник на българския език. Глаголи може да бъде извънредно полезен за изучаващите българския език – в училище, във висшите учебни заведения, при обучението на чужденци, защото представя в изключителна пълнота глаголната система на българския език. А е известно, че именно глаголите са най-трудната за овладяване част от езика ни. Неслучайно акад. Александър Теодоров-Балан нарича глагола „слонът на българската граматика“. Тази лексика включва извънредно голям брой единици – основни и образувани с префиксация, а глаголните времена представляват трудна за овладяване система. Ето защо Речникът трябва да бъде основно помагало в учебния процес.

Официалният правописен речник и в двете си части отговаря на всички изисквания за академично издание и вярвам, че ще бъде високо оценен, търсен и използван от хората, които работят и творят с езика, както и от всички, които искат да говорят и пишат правилно, да имат необходимата за съвременето ни езикова култура.

PRESENTATION OF OFFICIAL DICTIONARY OF BULGARIAN LANGUAGE. VERBS

✉ **Prof. Lilia Krumova-Tsvetkova, DSc.**

Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: lilia.krumova@abv.bg